

Bjorvand Bjørkøy, Aa.M. (2025). Novellas muligheter.
I Y. Frøjd & A. Norendal (Red.), *Noveller i undervisning* (s. 355–363).
Fagbokforlaget. DOI: <https://doi.org/10.55669/oa650918>

Etterord

Novellas muligheter

Aasta Marie Bjorvand Bjørkøy

Betydningene til betegnelsen *novelle* fremhever kvalitative særtrekk ved sjangeren: Novella presenterer gjerne en *nyhet*, eller noe som er *nytt*, *fremmed*, *u(sed)vanlig*, *overraskende* eller *uhørt*. De ulike betydningene av ordet *novelle* understreker dermed at novella presenterer en ny hendelse eller en nyhet, at novella er noe forfatteren har skapt, og at det ikke er en videreføring av tidligere muntlig tradert stoff. Novella skiller seg særlig fra folkeeventyret og fremstår som en mer moderne fiksjonssjanger. Noveller kan gi oss nyheter i form av opplevelser og erkjennelser, og dermed gi oss anledning til nye innsikter.

Forfatteren James Joyce teoretiserte over novellesjangeren samtidig som han skrev noveller. Han mente at novellas særpreg ligger i hvordan den konsentrert fremstiller en hendelse eller et øyeblikk som fører til at karakteren plutselig får en erkjennelse eller opplever ny og omveltende innsikt – Joyce brukte begrepet *epifani* («epiphany») for denne typen åpenbaringer (Joyce [1904–06] 1963, s. 211). Det klassiske vendepunktet har mye til felles med epifani-begrepet, som refererer til hvordan novellekarakterer plutselig får ny innsikt som leder til en åpenbaring. En slik åpenbaring bidrar til at hovedpersonen ikke er helt den samme når novella slutter som da den begynte. Leseren kan oppleve det samme.

Novella er designet for gjenlesing; flergangslesing av novella kan utvide fortolkningen og forsterke åpenbaringen. Mens slutten kaster nytt lys over novellas begynnelse, er slutten ofte varslet i novellas åpning. For hver gang vi leser ei novelle på nytt, får leseren dermed mulighet til å oppdage noe mer og øve seg på å lese oppmerksomt, analytisk og kritisk, fremfor å lese rent handlingsorientert. Det styrker novellas evne til å både underholde, engasjere og utfordre.

Denne antologien løfter frem noen kanoniserte og velkjente noveller som Alexander Kiellands «Karen». Men først og fremst løfter den frem flere mindre kjente noveller som gir særlig læreren et større repertoar å spille på. Flere av novellene som blir analysert og diskutert i denne antologien, legger godt til rette for kritisk og analytisk arbeid i klasserommet. Den supplerer lærebokas tekstutvalg og metoder, og kan samtidig være en kilde til inspirasjon og oppdagelse av muligheter: Kapitlene viser på ulike måter hvordan noveller kan gi kunnskap så vel som kritisk og emosjonell lesekompetanse, samt være en ressurs som stimulerer til å stille spørsmål, lese med følelser og oppleve både nysgjerrighet, undring og erkjennelse.

Novellas mangfoldige potensial i undervisning blir belyst på ulike måter i kapitlene. De didaktiske mulighetene varierer fra novelle til novelle, men et fellestrekk er novellas åpenhet, som synliggjør at det ikke finnes noen fasit for fortolkningen av noveller. Det stiller samtidig krav til fortolkeren om å holde seg tett på den aktuelle novella og argumentere for og dessuten belegge sin fortolkning. Dette blir for eksempel særlig tydelig i kapitlet om Tarjei Vesaas' novelle «Naken», som er knapp, åpen og dermed også vanskelig å lese og forstå. Lærerens dilemma i arbeidet med krevende noveller som «Naken» blir å utdype og nærlese sammen med elevene uten å redusere eller låse fortolkningen. En nøkkel kan være å lese utforskende sammen og diskutere ulike lese måter uten at noen av dem opphøyes til en fasit.

Flere av kapitlene argumenterer for utforskende bruk av noveller som inngang til tverrfaglige temaer i norskfaget. Brumo og Albrigtsen taler for eksempel for arbeid med novella i klasserommet fordi det korte formatet gjør det lettere for læreren å inkludere hele elevgruppa i et felles analysearbeid som legger til rette for diskusjon av lese måter og leseopplevelser. Det gir økt sjanse for at lesingen kan fungere både utforskende og transformerende. Begrepet litterær respons, slik det blir forstått i Hennigs kapittel, bygger på transaksjonsteorien til Louise M. Rosenblatt, som poengterer at litterær lesing er en sosial prosess i vedvarende utvikling. Å respondere på litteratur er å tre inn i en samtale med andre som er i berøring med det samme litterære verket (Rosenblatt [1938] 2014, s. 271–273). Novellesjangerens egenskaper legger til rette for slik aktivitet i klasserommet.

Med spillnoveller viser Sandberg hvordan de kan styrke kompetansen i å lese (og spille) oppmerksomt, og dermed også lese mellom linjene og utvikle kritisk sans. Spillnoveller gir mottakerne mye å tenke på og snakke om, samtidig som de evner særlig godt å appellere til og holde på elevene. Kapitlet om Askildsens novelle utfordrer til å bruke novellas humor til å arbeide med diskusjon av krenkelseserfaringer, og viser på den måten hvordan noveller effektivt kan gi leseren innsikt, opplevelser og erfaringer som kan fungere omveltende.

Flere av kapitlene viser dessuten hvordan novella ikke bare har sjangermessige fordeler som egner seg for skolen, men også kan fungere som didaktiske ressurser på det tematiske nivået. Siden det korte formatet gjør det mulig å lese flere noveller, gir det novella fordeler som romanen ikke like lett kan innfri.

Med åpne, brå eller overraskende slutter utfordrer novella leseren. Når historien ikke blir rundet av og plottet ikke konkludert, overlates mer til leseren. Det styrker novellas mulighet til å virke i leseren også etter at den er slutt. Dermed er nærlesning og diskusjon av hvordan novella slutter, et produktivt grep for arbeid med analytisk og kritisk refleksjon.

En annen god og produktiv inngang til arbeid med noveller i klasserommet er samlesing og analyse i fellesskap med utgangspunkt i tittelen, samt lesing av åpningen opp mot slutten. Blir for eksempel slutten varslet i novellas åpning? Og leser vi åpningen og/eller slutten annerledes ved andregangslesning? Spørsmål som disse gir en konkret og enkel inngang til lesing og analyse av noveller.

Kreativ skriving i novelleformatet

Novella kan stimulere til kreativ skriving som en forløsende fortsettelse av utforskende og analytisk arbeid i skolen. Elevene kan bruke noveller de har lest til å skrive nye noveller, til å skrive om, skrive videre på eller for å leke seg med skriving. Elevene kan for eksempel manipulere en eksisterende novelletekst ved å bytte ut ord, endre perspektiv, kjønn, alder, sted, tid, miljø, legge til eller fjerne personer eller hendelser, og dermed justere intrigen.

Denne typen oppgaver er kreative, samtidig som de er konkrete nok til at alle kan mestre å endre på noe, og det kan være igangsettende for å oppdage at endringene betyr noe på ulike nivåer eller måter. Det korte formatet legger til rette for sjangerlek. Større prosjekter kan være å skrive om dikt, romaner, drama eller filmer til noveller. På den måten kan elevene demonstrere sjangerkunnskap i praksis.

En annen øvelse kan være å vurdere hva og hvor mye som kan strykes i ei novelle uten at den endres vesentlig, eller også studere hvordan den endrer seg når noe blir strøket. Øvelser som disse kan være krevende, men er likevel håndfaste nok til at de ikke synes umulige å gjennomføre. En enklere løsning kan være å skrive en alternativ åpning eller slutt til ei allerede lest novelle. Viktigst er det at denne typen øvelser gir mindre instrumentelle innganger til

litteraturen, samtidig som de stimulerer til aktivitet som er kreativ, analytisk og kritisk.

Aktivt arbeid med litterære tekster kan bidra til at litteraturundervisningen blir enda mer utforskende, nysgjerrighetsdrevet og diskusjonsbasert. Spørsmål, utprøving og refleksjon blir på den måten overordnet det å finne fasitsvar. Innovativ omskriving eller videreskriving kan gi økt forståelse av problemer og situasjoner i utgangsteksten. Det gjør det mulig å utforske hvordan omskrivingen og sjangerskiftet påvirker forståelsen av plottet og karakterene.

Denne typen oppgaver legger dessuten til rette for at vi i klasserommet kan arbeide kreativt med krevende tematikk, samtidig som oppgaven gir praktisk sjangerkunnskap. Den omskrevne versjonen og utgangsteksten kan for eksempel sammenlignes; gevinsten er da en analytisk oppgave som ikke er rent skjematisk og instrumentell.

Kortheten – novellas styrke

Karakteristikken «kort» er et essensielt trekk ved novellesjangeren – det er den delen av novelledefinisjonen som blir repetert av alle teoretikere og forskere som skriver om novella. Den amerikanske tradisjonen bruker betegnelsen *short story* og fremhever dermed kortheten. James Cooper Lawrence opererer eksempelvis med definisjonen «a short story is a brief tale which can be told or read at one sitting» (Lawrence 1976, s. 61). Her bygger Lawrence på forfatter Edgar Allan Poe, som fremmet som krav at en short story skal kunne leses i ett strekk i løpet av én sitteøkt. Den korte lengden kan sikre konsentrert lesning av novella som helhet, og på den måten kan det korte formatet være et kvalitativt trekk.

Kort lengde er det trekket som tydeligst skiller novella fra romansjangeren, selv om betegnelsen «kort» er relativ. Ei lang novelle kan være lengre enn en kort roman, mens andre noveller er så korte at de like gjerne kunne kvalifisert som kortprosa, slik som Kjell Askildsens Thomas F-noveller. Poe fremhevet i 1842 romanens lengde som en svakhet: «As it cannot be read at one sitting, it deprives itself, of course, of the immense force derivable from totality. Worldly interests intervening during the pauses of perusal, modify,

annul, or counteract, in a greater or less degree, the impressions of the book» (Poe [1842] 1976, 47). Poe har stor tillit til leserens konsentrasjon, som trolig var mindre truet av fristende distraksjoner i 1842, siden han synes så overbevist når han tør påstå at leseren vil gi seg uforstyrret hen til det forfatteren har skrevet: «During the hour of perusal the soul of the reader is at the writer's control. There are no external or extrinsic influences – resulting from weariness or interruption» (Poe [1842] 1976, 47).

I vår samtid opplever nok novella vel så stor konkurranse fra andre medier og eksterne fristelser som fra romanen. Likevel er det fortsatt en fordel for novella at den er kort – for kvaliteten, for konsentrasjonen og for bruken:

Novellas korthet er for eksempel vesentlig for dens didaktiske potensial, og det er det flere grunner til. Lengden i seg selv kan være en motiverende faktor, dersom det betyr noe for leseren at en tekst fremstår som overkommelig å lese. Novella får dessuten en bestemt effekt i kraft av sin korthet (se mer i Bjørkøy 2023): Det korte formatet bidrar til at historien blir fremstilt på en åpen, intens og fortettet måte. Det appellerer til leserens narrative begjær så vel som fantasien, og legger til rette for mange lese måter. Det kan stimulere til leselyst, men også gjøre diskusjonen av lese måter i klasserommet mer interessant. Kortheten er dessuten praktisk, siden det dermed er lettere å huske og koble detaljer som kan påvirke fortolkningen og forståelsen. Den korte lengden gjør det lettere å lese flere ganger, på kryss og tvers, og slik fordype analysen, diskutere og lese partier sammen på nytt.

Kortheten øker følgelig novellas mulighet til å stimulere til kritisk lesing. Thomas Gullason fremhever novellas poetikk: «the poetry of 'much in little'» (1976, 23). Dette særtrekket bidrar til at noveller krever mer av leseren. Men dermed er det også mer givende å gjenlese novella – den bør leses flere ganger. Den krever en våken leser, siden ett enkelt ord, en enkelt setning eller en detalj kan løfte novella til et nytt meningsnivå. Randall Jarrell (1976, 34) poengterer at noveller kan være til glede og nytte ved at vi kan repetere dem inntil vi finner det uoverkommelige overkommelig. Ulike former for repetisjon av fortellingen kan dessuten ha en terapeutisk funksjon og effekt, både for den som skriver og for den som leser.

Novella er en rommelig og heterogen sjanger, og norske noveller, så vel som andre nasjoners noveller, forekommer i ulike former og behandler et bredt spekter av tematikker og problemstillinger. Novella egner seg spesielt godt til å skildre marginale erfaringer og opplevelser, som eksistensielle kriser, for

kortheten muliggjør en intensitet som ikke like sterkt kan prege for eksempel en hel roman fra begynnelse til slutt. Novellas korthet er derfor ikke bare praktisk; den styrker også novellas evne til å være utfordrende og vanskelig, både stilistisk og tematisk.

Det kan dessuten være lettere å eksperimentere med både form og tematikk i et kort format; novelleforfatteren kan tillate seg mer og likevel kanskje ikke miste leseren underveis. Det korte formatet gjør det tålelig eller mulig å lese om det uhørte, det ekstraordinære eller det ekstreme, det som ikke ville tåle samme utbrodering og krevende fremstilling like godt i et langt format – kanskje bare fordi leseren da lett ville blitt tilvant.

Novella er imidlertid ikke en marginal sjanger sammenlignet med romanen. Snarere er den en sjanger med store muligheter, siden et mangfold av varianter kan tilhøre novellesjangeren: Den kan være episk eller lyrisk, eller begge deler, kort eller lang, fragmentarisk og skisseaktig, eller helstøpt med begynnelse, midte og slutt. Som Alberto Moravia påpeker, har novella «an even wider sweep than the novel» (1976, s. 147).

Sammenligner vi en hel novellesamling med romanen, blir dette enda tydeligere, siden mangfoldet også kvantitativt blir større. I fransk og russisk litteratur har for eksempel Guy de Maupassant og Anton Tsjekhov gitt oss mangeartede fremstillinger av livet i henholdsvis Frankrike og Russland i deres samtid. Ifølge Moravia er Maupassants litterære verden i novellene «wider and more varied than the world of Flaubert, his contemporary», og det samme mener han gjelder for Tsjekhovs noveller sammenlignet med Dostojevskijs romaner (Moravia 1976, s. 148).

I norsk litteratur fremstiller for eksempel Johan Harstad i samlingen *ambulanse* (2002) ensomhet mer variert og kunnskapsrikt enn noen norsk roman jeg vet om – de elleve novellene handler om hvordan en rekke hoved- og bipersoner med ulik alder, bakgrunn og kjønn opplever og håndterer ensomhet.

Kortheten kan altså anses som en av novellas mest kvalitative fordeler, ikke minst på grunn av korthetens implikasjoner. Novelleteoretikeren Brander Matthew fremhever at novella er på sitt beste når den overbeviser om at den ville vært spolert hvis den var lengre: «[T]he Short-story is not only a chapter out of a Novel, or an incident or an episode extracted from a longer tale, but at its best it impresses the reader with the belief that it would be spoiled if it were made larger» (Matthews [1885] 1994, s. 73). Men hva skjer hvis novella blir

kortere? Novellas korthet styrker dessuten muligheten for å eksperimentere med og utforske den som en helhet, og det kan gi overblikk og mestring. For eksempel kan man i klasserommet forsøke å forkorte ei novelle som allerede er kort for å undersøke hvilke konsekvenser det får for den aktuelle novella. Hva og hvor mye kan for eksempel fjernes uten at novella endrer seg vesentlig? Hvor kort kan den samme novella bli og likevel gi mening? Novella har med sin korte lengde et didaktisk potensial som bare tidsrammer og fantasien begrenser.

Referanser

- Bjørkøy, Aa.M.B. 2023. *Norske noveller. En introduksjon*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Gullason, T. A. [1964] 1976. «The short story: An underrated art», s. 13–31. I C. E. May (red.) *Short story theories*. Ohio University Press.
- Jarrell, R. 1976. «Stories», s. 32–44 i C. E. May (Red.) *Short story theories*. Ohio University Press.
- Joyce, J. [1904–06] 1963. *Stephen Hero*. New Directions.
- Lawrence, J. C. 1976. «A theory of the short story», s. 60–71 i C. E. May (red.) *Short story theories*. Ohio University Press.
- Matthews, B. [1885] 1994. «The philosophy of the short-story», s. 73–80. I C. E. May (red.) *The new short story theories*. Ohio University Press.
- Moravia, A. 1976. «The short story and the novel», s. 147–151. I C. E. May (red.) *Short story theories*. Ohio University Press.
- Poe, E. A. [1842] 1976. «Review of Twice-Told Tales», s. 45–51. I C. E. May (red.) *Short story theories*. Ohio University Press.
- Rosenblatt, L. M. [1938] 2014. *Literature as exploration*. Forord ved Wayne Booth. Modern Language Association of America.

